

DOMSTOLENS DOM (Fjerde Afdeling)

15. december 2011 *

I sag C-384/10,

angående en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til første protokol af 19. december 1988 om De Europæiske Fællesskabers Domstols fortolkning af konventionen om, hvilken lov der skal anvendes på kontraktlige forpligtelser, indgivet af Hof van Cassatie (Belgien) ved afgørelse af 7. juni 2010, indgået til Domstolen den 29. juli 2010, i sagen:

Jan Voogsgeerd

mod

Navimer SA,

har

DOMSTOLEN (Fjerde Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, J.-C. Bonichot, og dommerne L. Bay Larsen og C. Toader (refererende dommer),

* Processprog: nederlandsk.

generaladvokat: V. Trstenjak
justitssekretær: A. Calot Escobar,

på grundlag af den skriftlige forhandling,

efter at der er afgivet indlæg af:

- Jan Voogsgeerd ved advocaat W. van Eeckhoutte

- den belgiske regering ved L. Van den Broeck, som befuldmægtiget

- den nederlandske regering ved C. Wissels, som befuldmægtiget

- Europa-Kommissionen ved R. Troosters og M. Wilderspin, som befuldmægtigede,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 8. september 2011,

afsagt følgende

Dom

- ¹ Anmodningen om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 6 i konventionen om, hvilken lov der skal anvendes på kontraktlige forpligtelser, der blev åbnet for undertegnelse i Rom den 19. juni 1980 (EFT L 266, s. 1, herefter »Romkonventionen«), og som vedrører individuelle arbejdsaftaler.
- ² Anmodningen er blevet fremsat i forbindelse med en tvist mellem Jan Voogsgeerd, der er bosiddende i Zandvoort (Nederlandene), og Navimer SA (herefter »Navimer«), en virksomhed med hjemsted i Mertert (Luxembourg), vedrørende betaling af en afskedigelsesgodtgørelse til Jan Voogsgeerd som følge af opsigelsen af den arbejdsaftale, som han havde indgået med denne virksomhed.

Retsforskrifter

Reglerne om, hvilken lov der finder anvendelse på kontraktlige forpligtelser

- 3 Romkonventionens artikel 1, stk. 1, fastsætter:

»Bestemmelserne i denne konvention finder anvendelse på kontraktlige forpligtelser i alle situationer, hvor der skal foretages et valg mellem lovene i forskellige lande.«

- 4 Romkonventionens artikel 3, stk. 1, har følgende ordlyd:

»En aftale er underkastet den lov, som parterne har vedtaget. Lovvalget skal være udtrykkeligt eller fremgå med rimelig sikkerhed af kontraktens bestemmelser eller omstændighederne i øvrigt. Parternes lovvalg kan omfatte hele aftalen eller kun en del deraf.«

- 5 Denne konventions artikel 4, stk. 1, bestemmer:

»I det omfang der ikke er foretaget et gyldigt lovvalg i henhold til artikel 3, er aftalen underkastet loven i det land, som den har sin nærmeste tilknytning til. [...]«

6 Romkonventionens artikel 6 fastsætter:

»1. Uanset artikel 3 kan parternes lovvalg i arbejdsaftaler ikke medføre, at arbejdstageren berøves den beskyttelse, der tilkommer ham i medfør af ufravigelige regler i den lov, som i henhold til stk. 2 ville finde anvendelse i mangel af et lovvalg.

2. Uanset artikel 4 er en arbejdsaftale i mangel af et lovvalg i henhold til artikel 3 undergivet:

- a) loven i det land, hvor arbejdstageren ved opfyldelsen af aftalen sædvanligvis udfører sit arbejde, selv om han midlertidigt er beskæftiget i et andet land, eller

- b) hvis arbejdstageren ikke sædvanligvis udfører sit arbejde i et bestemt land, loven i det land, hvor det forretningssted, som har antaget arbejdstageren, er beliggende,

medmindre det af omstændighederne som helhed fremgår, at aftalen har en nærmere tilknytning til et andet land, i hvilket fald loven i dette land finder anvendelse.«

Nationale bestemmelser

- 7 Artikel 80, stk. 2, i den luxembourgiske lov af 9. november 1990 om oprettelse af et luxembourgsk offentligt skibsregister (*Mémorial A 1990, s. 808*) bestemmer:

»Opsigelse af en arbejdsaftale på det søretlige område giver, hvis den er uberettiget, ret til erstatning med rente.

Der foreligger en uberettiget afskedigelse og en handling, som socialt og økonomisk er uacceptabel, når en afskedigelse strider mod loven og/eller ikke er begrundet i faktiske og tungtvejende omstændigheder.

Erstatningssag om uberettiget opsigelse af en arbejdsaftale på det søretlige område skal anlægges ved arbejdsretten inden tre måneder efter det tidspunkt, hvor der er givet meddelelse om afskedigelsen eller begrundelsen herfor, idet der i modsat fald sker præklusion.

Fristen afbrydes, såfremt den søfarende, dennes befuldmægtigede eller fagforening indgiver en skriftlig klage til arbejdsgiveren.«

- 8 Artikel 39 i den belgiske lov af 3. juli 1978 om ansættelseskontrakter (*Belgisch Staatsblad, 22.8.1978*) er sålydende:

»Hvis en kontrakt er indgået for en tidsbegrænset periode, skal den part, som bringer ansættelsesforholdet til ophør uden skellig grund eller uden at respektere det i artikel 59, 82, 83, 84 og 115 fastsatte opsigelsesvarsel, betale den anden part en godtgørelse svarende til den faktiske løn beregnet enten i forhold til opsigelsesvarslets længde eller den del af opsigelsesvarslet, som endnu ikke er forløbet.«

Tvisten i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

- 9 Den 7. august 2001 indgik Jan Voogsgeerd på Naviglobe NV's hjemsted (herefter »Naviglobe«) — en virksomhed med hjemsted i Antwerpen (Belgien) — en tidsubegrænset arbejdsaftale med Navimer. Parterne valgte luxembourgsk ret som den lov, der skulle anvendes på denne aftale.

- 10 I perioden fra august 2001 til april 2002 tjente Jan Voogsgeerd som maskinmester ombord på skibene MS Regina og Prins Henri, der var ejet af Navimer, og hvis operationsområde strakte sig til Nordsøen.

- 11 Ved brev af 8. april 2002 afskedigede denne virksomhed Jan Voogsgeerd. Denne anlagde den 4. april 2003 sag mod Naviglobe og Navimer ved Arbeidsrechtbank te Antwerpen (arbejdsretten i Antwerpen) med påstand om, at disse virksomheder solidarisk blev tilpligtet at betale ham en afskedigelsesgodtgørelse med tillæg af renter og omkostninger i henhold til den belgiske lov af 3. juli 1978 om ansættelseskontrakter.

- 12 Til støtte for sit søgsmål gjorde Jan Voogsgeerd gældende, at de ufravigelige bestemmelser i den belgiske lov på arbejdsretsområdet fandt anvendelse på grundlag af Romkonventionens artikel 6, stk. 1, og dette uanset parternes valg for så vidt angår den lov, der skulle anvendes. I denne forbindelse gjorde han gældende, at han ved sin arbejdsaftale var knyttet til den belgiske virksomhed Naviglobe, og ikke til den luxembourgske virksomhed Navimer, og at han hovedsageligt havde udført sit arbejde i Belgien, hvor han modtog instruktioner fra Naviglobe, og hvortil han vendte tilbage efter hver rejse.

- 13 Ved dom af 12. november 2004 erklærede Arbeidsrechtbank te Antwerpen sig stedligt inkompetent til at træffe afgørelse i sagen mod Navimer. Derimod blev sagsanlægget mod Naviglobe antaget til realitetsbehandling, men erklæret ugrundet.
- 14 Jan Voogsgeerd appellerede denne dom til Arbeidshof te Antwerpen (appellarbejdsretten i Antwerpen). Efter at have erklæret sig stedligt inkompetent forkastede denne ret for det første påstandene mod Naviglobe som grundløse med den begrundelse, at sagsøgeren i hovedsagen ikke havde fremført beviser for, at han var blevet stillet til rådighed for dette selskab.
- 15 For så vidt angår arbejdsforholdet med Navimer udtalte Arbeidshof te Antwerpen, henset til samtlige sagens omstændigheder, for det andet, at Jan Voogsgeerd ikke sædvanligvis havde udført sit arbejde i et bestemt land, i dette tilfælde Belgien, og at Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra a), dermed ikke fandt anvendelse. I denne forbindelse fastslog retten, dels at sagsøgeren i hovedsagen ikke havde nogen arbejdsaftale med Naviglobe, at hans løn blev betalt til ham af Navimer, og at han var tilsluttet en luxembourgsk sygekasse, dels at han ikke havde bevist, at han hovedsageligt havde arbejdet inden for belgisk søterritorium. Eftersom Navimer var det forretningssted, der havde antaget Jan Voogsgeerd, fastslog Arbeidshof te Antwerpen således, at de ufravigelige bestemmelser i luxembourgsk ret fandt anvendelse på arbejdsaftalen i henhold til Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b).
- 16 Som det fremgår af forelæggelsesafgørelsen, blev de forhold, som Jan Voogsgeerd fremførte til støtte for sin appel — og som tog sigte på at anse Antwerpen for det sted, hvor han altid blev indskibet, og hvorfra han modtog instruktioner til hver enkelt opgave — af Arbeidshof te Antwerpen betragtet som beviste.
- 17 Retten kendte imidlertid for ret, at det på grundlag af Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), alene var luxembourgsk ret, der skulle anvendes på arbejdsaftalen, og at erstatningssøgsmålet vedrørende den ulovlige opsigelse af denne aftale skulle afvises,

idet det var blevet anlagt efter udløbet af den tremånedersforældelsesfrist, der er fastsat i artikel 80 i den luxembourgske lov af 9. november 1990 om oprettelse af et offentligt skibsregister.

- 18 Jan Voogsgeerd har iværksat kassationsappel til prøvelse af den del af dommen, der vedrører Navimer, som således er eneste indstævnte i hovedsagen. Det anførte kassationsanbringende vedrører den urigtige retsanvendelse, som Arbeidshof te Antwerpen foretog for så vidt angår fastlæggelsen af den lov, der skal anvendes på arbejdsaftalen.
- 19 Til støtte for sin appel har sagsøgeren i hovedsagen gjort gældende, at Arbeidshof te Antwerpen har tilsidesat Romkonventionens artikel 1, 3, 4 og 6 ved at fastslå, at de forhold, som sagsøgeren havde fremført som bevis for den sædvanlige udførelse af sit arbejde i Belgien under Naviglobes myndighed, var uden relevans for spørgsmålet om anvendelsen af denne konventions bestemmelser, bl.a. dennes artikel 6, stk. 2, litra b).
- 20 Den forelæggende ret har bemærket, at for så vidt som disse forhold er korrekte, kan Naviglobe, der har hjemsted i Antwerpen, anses for det forretningssted som omhandlet i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), hvortil Jan Voogsgeerd var knyttet med henblik på arbejdets faktiske udførelse.
- 21 På denne baggrund har Hof van Cassatie besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:
- »1) Skal der ved det land, hvor det forretningssted, som har antaget arbejdstageren, er beliggende, i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i [Romkonventionens] artikel 6, stk. 2, litra b), [...] forstås det land, hvor det forretningssted, som i henhold til arbejdsaftalen har antaget arbejdstageren, er beliggende, eller det land, hvori det af arbejdsgiverens forretningssteder, som arbejdstageren er knyttet til med

henblik på arbejdets faktiske udførelse, selv om han ikke sædvanligvis udfører sit arbejde i et bestemt land, er beliggende?

- 2) Skal der ved det sted, hvor arbejdstageren, der ikke sædvanligvis udfører sit arbejde i et bestemt land, skal melde sig med henblik på administrative formaliteter og modtagelse af instruktioner vedrørende udførelse af hans virksomhed, forstås stedet for arbejdets faktiske udførelse som omhandlet i første spørgsmål?
- 3) Skal arbejdsgiverens forretningssted, som arbejdstageren er knyttet til med henblik på arbejdets faktiske udførelse som omhandlet i første spørgsmål, opfylde visse formelle krav som bl.a. at have retsevne, eller er det tilstrækkeligt, at der findes et faktisk forretningssted?
- 4) Kan et andet selskabs forretningssted, med hvilket selskab arbejdsgiverselskabet har forbindelse, anses for forretningssted som omhandlet i tredje spørgsmål, også selv om dette andet selskab ikke har fået overdraget arbejdsgeberbeføjelser?»

Om de præjudicielle spørgsmål

Indledende bemærkninger

- ²² Domstolen er kompetent til at tage stilling til den foreliggende anmodning om præjudiciel afgørelse, der er blevet indgivet af en af de to belgiske retter, som er blevet indrømmet en sådan adgang i medfør af artikel 2, litra a), i første protokol vedrørende De Europæiske Fællesskabers Domstols fortolkning af Romkonventionen (EFT 1998 C 27, s. 47), der trådte i kraft den 1. august 2004.

- 23 Med sine spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om forhold såsom stedet for arbejdstagerens faktiske udførelse af arbejdet, stedet, hvor arbejdstageren skal møde, og hvor han modtager de administrative formaliteter, der er nødvendige for udførelsen af hans arbejde, og arbejdsgiverens faktiske forretningssted har betydning for fastlæggelsen af den lov, der i henhold til Romkonventionens artikel 6, stk. 2, skal anvendes på arbejdsaftalen.
- 24 Det bemærkes, at Romkonventionens artikel 6 fastsætter særlige lovvalgsregler for individuelle arbejdsaftaler, som fraviger de almindelige regler i denne konventions artikel 3 og 4 vedrørende henholdsvis retten til frit at vælge, hvilken lov der skal finde anvendelse, og kriterierne til fastlæggelse af denne lov i mangel af et sådant valg.
- 25 Romkonventionens artikel 6, stk. 1, bestemmer således, at parternes valg af den lov, der skal anvendes på arbejdsaftalen, ikke kan medføre, at arbejdstageren berøves de garantier, der er fastsat i de ufravigelige regler i den lov, som ville finde anvendelse på arbejdsaftalen i mangel af et sådant valg. Den nævnte artikels stk. 2 opstiller kriterierne for tilknytning til arbejdsaftalen, på grundlag af hvilke *lex contractus* skal fastlægges i mangel af parternes valg.
- 26 Disse kriterier består først og fremmest i kriteriet om det land, hvor arbejdstageren »sædvanligvis udfører sit arbejde« [artikel 6, stk. 2, litra a)], og subsidiært, i fraværet af et sådant sted, i kriteriet om hjemstedet for det »forretningssted, som har antaget arbejdstageren« [artikel 6, stk. 2, litra b)].
- 27 I henhold til den sidste sætning i dette stk. 2 finder disse to tilknytningskriterier i øvrigt ikke anvendelse, når det af omstændighederne som helhed fremgår, at arbejdsaftalen har en nærmere tilknytning til et andet land, i hvilket fald loven i dette land finder anvendelse.

- 28 Det er i hovedsagen ubestridt, at aftaleparterne har valgt luxembourgsk lov som *lex contractus*. Uanset dette valg henstår derimod spørgsmålet om, hvilken lov der skal anvendes på aftalen, idet sagsøgeren i hovedsagen har påberåbt sig ufravigelige bestemmelser i belgisk ret som grundlag for sin ret til afskedigelsesgodtgørelse. Som det fremgår af denne doms præmis 19, har Jan Voogsgeerd gjort gældende, at appelretten — som på grundlag af Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), fastslog, at luxembourgsk ret skulle anvendes på den omhandlede aftale — har tilsidesat flere af denne konventions bestemmelser, bl.a. dens artikel 6. I denne henseende har han gjort gældende, at han som led i udførelsen af sit arbejde ikke havde nogen kontakt med Navimer, men at han var forpligtet til at møde op til indskibning i Antwerpen hos Naviglobe, der gav ham instruktioner.
- 29 Med sine spørgsmål anmoder Hof van Cassatie nærmere bestemt Domstolen om en fortolkning af Romkonventionens artikel 6, stk. 2, og navnlig af det i denne bestemmelses litra b) indeholdte tilknytningskriterium til det land, hvor forretningsstedet, som har antaget arbejdstageren, er beliggende.
- 30 Det skal imidlertid i denne forbindelse bemærkes, at det fremgår af Domstolens praksis, at selv om det som led i den præjudicielle procedure tilkommer den forelæggende ret at anvende en EU-retlig regel på den tvist, der verserer ved den, og dermed at bedømme en national bestemmelse efter denne regel, påhviler det — med henblik på at forsyne den forelæggende ret med de EU-retlige fortolkningsregler, som kan være hensigtsmæssige for den ved vurderingen af denne bestemmelses virkninger (jf. i denne retning dom af 11.9.2003, sag C-6/01, Anomar m.fl., Sml. I, s. 8621, præmis 37 og den deri nævnte retspraksis) — Domstolen at udlede de EU-retlige elementer, som det under hensyn til sagens genstand er nødvendigt at fortolke, fra samtlige de oplysninger, der er fremlagt af den forelæggende ret, navnlig fra begrundelsen for anmodningen om præjudiciel afgørelse (jf. i denne retning dom af 8.12.1987, sag 20/87, Gauchard, Sml. s. 4879, præmis 7).

- 31 Selv om de forelagte spørgsmål vedrører Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), skal det i det foreliggende tilfælde konstateres — således som generaladvokaten har bemærket i punkt 60 i forslaget til afgørelse, og således som den belgiske regering og Europa-Kommissionen har påpeget — at de elementer, der karakteriserer det i hovedsagen omhandlede arbejdsforhold, og som er blevet fremhævet af den forelæggende ret som begrundelse for indgivelsen af anmodningen om præjudiciel afgørelse, snarere synes at henhøre under kriterierne, som er fastsat i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra a), end under de kriterier, som er fastsat i denne bestemmelses litra b).
- 32 Det skal endvidere bemærkes, at med henblik på at fastlægge den lov, der finder anvendelse, skal kriteriet om den i hovedsagen omhandlede arbejdsaftales tilknytning til det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde, forlods tages i betragtning, og dens anvendelse udelukker, at det subsidiære kriterium om hjemstedet for det forretningssted, som har antaget arbejdstageren, tages i betragtning.
- 33 I denne forbindelse skal det bemærkes, at Domstolen i dom af 15. marts 2011, Koelzsch (sag C-29/10, Sml. I, s. 1595), har fortolket Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra a), således, at det på grundlag af forhold som de af Jan Voogsgaerd fremsatte er hensigtsmæssigt først at undersøge, om arbejdstageren hovedsageligt udførte sit arbejde i et bestemt land.
- 34 Det følger nemlig af ordlyden af Romkonventionens artikel 6, stk. 2, at lovgivers hensigt var at opstille et hierarki mellem de kriterier, som skal tages i betragtning ved fastlæggelsen af den lov, der finder anvendelse på arbejdsaftalen.
- 35 Denne fortolkning bestyrkes ligeledes af analysen af formålet, der forfølges med Romkonventionens artikel 6, som er at sikre arbejdstageren en passende beskyttelse. Som Domstolen allerede har fastslået, skal kriteriet om det land, hvor arbejdstageren

»sædvanligvis udfører sit arbejde«, der er fastsat i denne konventions artikel 6, stk. 2, litra a), således fortolkes vidt, mens kriteriet om hjemstedet for det »forretningssted, som har antaget arbejdstageren«, der er fastsat i artikel 6, stk. 2, litra b), kun kan finde anvendelse, hvis den påkendende ret ikke er i stand til at fastlægge det land, hvor arbejdet sædvanligvis udføres (jf. Koelzsch-dommen, præmis 43).

³⁶ I et tilfælde som det i hovedsagen omhandlede, der vedrører en arbejdstager, som udfører sin virksomhed i mere end én kontraherende stat, kan det kriterium, der er indeholdt i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra a), således alligevel finde anvendelse, når det er muligt for den påkendende ret at fastlægge det land, hvortil arbejdet har en væsentlig tilknytning (jf. Koelzsch-dommen, præmis 44).

³⁷ I et sådant tilfælde skal kriteriet om det land, hvor arbejdet sædvanligvis udføres, forstås som henvisende til det sted, hvor eller hvorfra arbejdstageren faktisk udøver sin virksomhed, og, i mangel af et primært sted, det sted, hvor arbejdstageren udfører størstedelen af sin virksomhed (jf. Koelzsch-dommen, præmis 45).

³⁸ I betragtning af karakteren af arbejdet på søfartsområdet, som det i hovedsagen omhandlede, skal den ret, for hvem sagen er indbragt, tage hensyn til samtlige de forhold, der karakteriserer arbejdstagerens virksomhed, og navnlig fastlægge, i hvilken stat det sted, hvorfra arbejdstageren udfører sine transportopgaver, modtager instruktioner vedrørende sine opgaver og organiserer sit arbejde, er beliggende, samt det sted, hvor arbejdsredskaberne befinder sig (jf. Koelzsch-dommen, præmis 48 og 49).

³⁹ Såfremt det skulle følge af disse konstateringer, at det sted, hvorfra arbejdstageren udfører sine transportopgaver og ligeledes modtager instruktionerne vedrørende sine opgaver, altid er det samme, skal dette sted anses for det sted, hvor arbejdstageren i henhold til artikel 6, stk. 2, litra a), sædvanligvis udfører sit arbejde. Som anført i denne doms præmis 32, er det i første række kriteriet om det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde, der finder anvendelse.

- 40 De elementer, der, således som de figurerer i forelæggelsesafgørelsen, karakteriserer arbejdsforholdet — nemlig stedet for den faktiske udførelse af arbejdet, stedet, hvor arbejdstageren modtager instruktionerne, eller stedet, hvor han skal møde op forud for varetagelsen af sine opgaver — har således betydning for fastlæggelsen af den lov, der finder anvendelse på dette arbejdsforhold, således at den ret, for hvilken sagen er indbragt, når disse steder er beliggende i samme land, kan antage, at situationen er omfattet af Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra a).
- 41 Det følger heraf, at Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra a), skal fortolkes således, at den nationale ret, for hvem sagen er indbragt, først skal fastlægge, om arbejdstageren ved opfyldelsen af aftalen sædvanligvis udfører sit arbejde i et bestemt land, som er det land, hvor eller hvorfra arbejdstageren i betragtning af samtlige de forhold, der karakteriserer den nævnte virksomhed, i det væsentlige opfylder sine forpligtelser over for arbejdsgiveren.
- 42 I tilfælde af, at den forelæggende ret finder, at den i den for retten indbragte sag ikke kan træffe afgørelse efter den nævnte konventions artikel 6, stk. 2, litra a), er det nødvendigt at besvare de forelagte spørgsmål, således som de er indeholdt i anmodningen om præjudiciel afgørelse.

Det første og det andet spørgsmål

- 43 Med det første og det andet spørgsmål, som behandles samlet, ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om begrebet »forretningssted, som har antaget arbejdstageren«, i den forstand, hvori det er anvendt i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), skal forstås som henvisende til det forretningssted, som har indgået arbejdsaftalen, eller som henvisende til det af virksomhedens forretningssteder, hvortil

arbejdstageren er knyttet ved arbejdets faktiske udførelse, og i sidstnævnte fald om denne tilknytning kan følge af den omstændighed, at arbejdstageren regelmæssigt skal møde op og modtage instruktioner hos denne sidstnævnte virksomhed.

- 44 Når den ret, for hvem sagen er indbragt, konstaterer, at arbejdstageren altid skal møde op det samme sted, hvor han modtager instruktionerne, skal denne ret, som det fremgår af denne doms præmis 39 og 40, antage, at arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde på dette sted som omhandlet i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra a). Disse forhold, der karakteriserer arbejdets faktiske udførelse, vedrører alle fastlæggelsen af den lov, der på grundlag af dette sidstnævnte tilknytningskriterium finder anvendelse på arbejdsaftalen, og de kan ikke samtidig have betydning for anvendelsen af Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b).
- 45 Som generaladvokaten har anført i punkt 65-68 i forslaget til afgørelse, ville det være i strid med denne sidstnævnte bestemmelses ordlyd og formål, hvis der ved fortolkningen af denne bestemmelse — med henblik på at fastlægge det forretningssted, der har antaget arbejdstageren — blev taget hensyn til forhold, som ikke udelukkende vedrører indgåelsen af arbejdsaftalen.
- 46 Brugen af udtrykket »antaget« i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), tager nemlig åbenbart sigte på den blotte indgåelse af denne aftale, eller, i tilfælde af et de facto-arbejdsforhold, på arbejdsforholdets opståen og ikke vilkårene for arbejdstagerens faktiske udførelse af arbejdet.
- 47 En systematisk gennemgang af denne artikel 6, stk. 2, litra b), indebærer desuden, at det kriterium, som er omhandlet i denne bestemmelse, og som har en subsidiær karakter, skal anvendes, når det ikke er muligt at stedfæste arbejdsforholdet til en medlemsstat. Kun en streng fortolkning af residualkriteriet kan derfor sikre fuld forudsigelighed for så vidt angår den lov, der finder anvendelse på arbejdsaftalen.

- 48 Når kriteriet om stedet for det af virksomhedens forretningssteder, som beskæftiger arbejdstageren, er uden relevans for så vidt angår de betingelser, hvorunder arbejdet udføres, er den omstændighed, at virksomheden har hjemsted det ene eller det andet sted, uden betydning for fastlæggelsen af dette forretningssted.
- 49 Kun i den situation, hvor forhold vedrørende antagelsesproceduren ville gøre det muligt at fastslå, at den virksomhed, som har indgået arbejdsaftalen, i realiteten har handlet i en anden virksomheds navn og for en anden virksomheds regning, kan den forelæggende ret antage, at det i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), indeholdte tilknytningskriterium henviser til loven i det land, hvor den sidstnævnte virksomheds forretningssted er beliggende.
- 50 I forbindelse med denne vurdering skal den forelæggende ret følgelig ikke tage hensyn til forholdene vedrørende udførelsen af arbejdet, men udelukkende tage hensyn til de forhold, der vedrører proceduren for indgåelse af aftalen, såsom det forretningssted, som har offentliggjort stillingsopslaget, og det forretningssted, der har gennemført ansættelsessamtalen, og retten skal tilstræbe at fastlægge forretningsstedets reelle beliggenhed.
- 51 Som generaladvokaten har anført i punkt 73 i forslaget til afgørelse, kan den forelæggende ret i henhold til Romkonventionens artikel 6, stk. 2, sidste afsnit, under alle omstændigheder tage andre elementer i arbejdsforholdet i betragtning, hvis det viser sig, at de, der vedrører de to tilknytningskriterier, som er fastsat i denne artikel, og som henholdsvis omhandler stedet for udførelsen af arbejdet og stedet for forretningsstedet for den virksomhed, der beskæftiger arbejdstageren, fører til den betragtning, at aftalen har en nærmere tilknytning til et andet land end dem, som følger af disse kriterier.

- 52 Det første og det andet forelagte spørgsmål skal derfor besvares med, at begrebet »[arbejdsgiverens] forretningssted, som har antaget arbejdstageren«, i den forstand, hvori det er anvendt i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), skal forstås således, at det udelukkende henviser til det forretningssted, som har foretaget antagelsen af arbejdstageren, og ikke det forretningssted, hvortil arbejdstageren er tilknyttet i kraft af den faktiske udførelse af sit arbejde.

Det tredje spørgsmål

- 53 Den forelæggende ret ønsker med sit tredje spørgsmål nærmere bestemt oplyst, om forretningsstedet med henblik på anvendelsen af det tilknytningskriterium, som er fastsat i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), skal opfylde formelle krav, såsom besiddelse af retsevne.

- 54 I denne forbindelse skal det straks bemærkes, at det klart fremgår af denne bestemmelses ordlyd, at den ikke kun omfatter de af virksomhedens driftsenheder, som har retsevne, idet udtrykket »forretningssted« tager sigte på enhver stabil struktur i en virksomhed. Følgelig kan ikke blot datterselskaber og filialer, men også andre enheder, såsom en virksomheds kontorer, udgøre forretningssteder i henhold til Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), selv om de ingen retsevne har.

- 55 Som Kommissionen har påpeget, og som generaladvokaten har anført i punkt 81 i forslaget til afgørelse, kræver denne bestemmelse imidlertid, at forretningsstedet udviser stabilitet. En tilstedeværelse i et land af en virksomhedsrepræsentant, der kommer fra et andet land med henblik på at antage arbejdstagere, og som udelukkende er midlertidig, kan således ikke anses for at udgøre et forretningssted, der knytter aftalen til dette land. Dette ville være i strid med det i Romkonventionens artikel 6,

stk. 2, litra b), fastsatte tilknytningskriterium, som ikke udgøres af stedet for aftalens indgåelse.

- 56 Rejser den samme repræsentant derimod til et land, hvor arbejdsgiveren har en permanent repræsentation for sin virksomhed, kan det med rimelighed antages, at denne repræsentation er et »forretningssted« som omhandlet i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b).
- 57 I princippet skal det forretningssted, der tages i betragtning ved anvendelsen af tilknytningskriteriet, desuden tilhøre den virksomhed, som antager arbejdstageren, dvs. udgøre en integrerende del af dens struktur.
- 58 På baggrund af disse betragtninger skal det tredje forelagte spørgsmål besvares med, at Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), skal fortolkes således, at besiddelse af retsevne ikke udgør et krav, som arbejdsgiverens forretningssted i denne bestemmelses forstand skal opfylde.

Det fjerde spørgsmål

- 59 Med sit fjerde og sidste spørgsmål ønsker den forelæggende ret oplyst, om forretningsstedet for en anden virksomhed end den, som fremstår som arbejdsgiver, med henblik på anvendelsen af det i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), fastsatte tilknytningskriterium kan anses for at handle i denne egenskab, selv om virksomhedens instruktionsbeføjelse ikke er blevet overdraget til forretningsstedet.

- 60 I denne forbindelse synes det at fremgå af forelæggelsesafgårelsen, dels at dette spørgsmål rejser sig, fordi sagsøgeren har gjort gældende, at han altid modtog instruktioner fra Naviglobe, dels at denne virksomheds direktør i den betragtede periode ligeledes var direktør for Navimer, som er den virksomhed, der formelt antog sagsøgeren i hovedsagen.
- 61 Hvad angår det første forhold skal det, således som det fremgår af denne doms præmis 39 og 40, bemærkes, at en sådan omstændighed med henblik på anvendelsen af Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra a), skal tages i betragtning ved fastlæggelsen af det sted, hvor arbejdet sædvanligvis udføres, for så vidt som forholdet vedrører udførelsen af arbejdet.
- 62 Hvad angår sagsøgeren i hovedsagens påstand om, at den samme person var direktør for både Naviglobe og Navimer, tilkommer det den forelæggende ret at undersøge, hvilken forbindelse der reelt foreligger mellem de to selskaber, for at fastlægge, om Naviglobe i virkeligheden har egenskab af arbejdsgiver for det personale, som er blevet antaget af Navimer. Den ret, for hvem sagen er indbragt, skal navnlig tage hensyn til samtlige objektive omstændigheder, som gør det muligt at fastslå, at der foreligger en faktisk situation, der er forskellig fra den situation, som fremgår af aftalens ordlyd (jf. analogt dom af 2.5.2006, sag C-341/04, Eurofood IFSC, Sml. I, s. 3813, præmis 37).
- 63 I forbindelse med denne vurdering udgør den omstændighed, som Navimer har anført, nemlig fraværet af en overdragelse af instruktionsbeføjelsen til Naviglobe, et af de forhold, der skal tages i betragtning, men omstændigheden er i sig selv ikke afgørende for at antage, at arbejdstageren i virkeligheden er blevet antaget af et andet selskab end det, som optræder som arbejdsgiver.
- 64 Kun i den situation, hvor det ene af de to selskaber har handlet for det andetets regning, kan det første selskabs forretningssted med henblik på anvendelsen af det i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), fastsatte tilknytningskriterium anses for at tilhøre det andet.

- 65 På baggrund af disse betragtninger skal det fjerde forelagte spørgsmål besvares med, at Romkonventionens artikel 6, stk. 2, litra b), skal fortolkes således, at forretningsstedet for en anden virksomhed end den, som formelt optræder som arbejdsgiver, og med hvem denne virksomhed opretholder forbindelser, kan klassificeres som »forretningssted«, såfremt objektive omstændigheder gør det muligt at fastslå, at der foreligger en faktisk situation, der er forskellig fra den situation, som fremgår af aftalens ordlyd, og dette selv om instruktionsbeføjelsen ikke formelt er blevet overdraget til denne anden virksomhed.

Sagens omkostninger

- 66 Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger. Bortset fra nævnte parters udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Fjerde Afdeling) for ret:

- 1) **Artikel 6, stk. 2, i konventionen om, hvilken lov der skal anvendes på kontraktlige forpligtelser, der blev åbnet for undertegnelse i Rom den 19. juni 1980, skal fortolkes således, at den nationale ret, for hvem sagen er indbragt, først skal fastlægge, om arbejdstageren ved opfyldelsen af aftalen sædvanligvis udfører sit arbejde i et bestemt land, som er det land, hvor eller hvorfra arbejdstageren i betragtning af samtlige de forhold, der karakteriserer den nævnte virksomhed, i det væsentlige opfylder sine forpligtelser over for arbejdsgiveren.**

- 2) I tilfælde af, at den forelæggende ret finder, at den i den for retten indbragte sag ikke kan træffe afgørelse efter denne konventions artikel 6, stk. 2, litra a), skal den nævnte konventions artikel 6, stk. 2, litra b), fortolkes på følgende måde:
- Begrebet »[arbejdsgiverens] forretningssted, som har antaget arbejdstageren« skal forstås således, at det udelukkende henviser til det forretningssted, som har foretaget antagelsen af arbejdstageren, og ikke det forretningssted, hvortil arbejdstageren er tilknyttet i kraft af den faktiske udførelse af sit arbejde.

  - Besiddelse af retsevne udgør ikke et krav, som arbejdsgiverens forretningssted i denne bestemmelses forstand skal opfylde.

  - Forretningsstedet for en anden virksomhed end den, som formelt optræder som arbejdsgiver, og med hvem denne virksomhed opretholder forbindelser, kan klassificeres som »forretningssted« som omhandlet i den nævnte konventions artikel 6, stk. 2, litra b), såfremt objektive omstændigheder gør det muligt at fastslå, at der foreligger en faktisk situation, der er forskellig fra den situation, som fremgår af aftalens ordlyd, og dette selv om instruktionsbeføjelsen ikke formelt er blevet overdraget til denne anden virksomhed.

Underskrifter